

Чепак А. О.,
здобувач кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**ДО ПИТАННЯ ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН
У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРONI ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНOK
ІЗ ВОДНИМ ОБ'ЄКТОМ ДЛЯ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ**

**TO THE QUESTION OF THE OBJECT OF LEGAL RELATIONS
IN THE SPHERE OF USE AND PROTECTION OF LAND PLOTS
WITH WATER OBJECTS FOR FISHERY NEEDS**

Стаття присвячена дослідженню особливостей земельної водної ділянки як єдиного дворесурсного об'єкта правових відносин. Аналізується специфіка використання земельних ділянок для потреб аквакультури. Установлюються правові критерії набуття земельною ділянкою правового режиму водної земельної ділянки.

Ключові слова: землі водного фонду, землі природно-заповідного фонду, земельні правовідносини, водні відносини, рибогосподарські потреби, аквакультура.

Стаття посвящена исследованию особенностей земельного водного участка как единого двухресурсного объекта правовых отношений. Анализируется специфика использования земельных участков для нужд аквакультуры. Устанавливаются правовые критерии приобретения земельным участком правового режима водного земельного участка.

Ключевые слова: земли водного фонда, земли природно-заповедного фонда, земельные правоотношения, водные отношения, рыбохозяйственные нужды, аквакультура.

The article is devoted to the study of the features of the land water area as a single two-resource object of legal relations. The specificity of the use of land for aquaculture needs is analyzed. The legal criteria for the acquisition by the land of the legal regime of a water plot are established.

Key words: land of water fund, lands of natural reserve fund, land legal relations, water relations, fishery needs, aquaculture.

Постановка проблеми. Землі водного фонду становлять особливий інтерес як об'єкт права, оскільки вони можуть розглядатися і як об'єкт правовідносин, і як природний об'єкт, природний ресурс, і як земельна ділянка (частина земельної ділянки). Як природний об'єкт або природний ресурс загалом землі водного фонду виступають як об'єкт екологічних, природоохоронних правовідносин, тобто в тих випадках, коли земля розглядається як сукупність матеріальних і духовних благ, одержання і використання яких становить інтерес кожного суб'єкта й суспільства загалом. Оскільки земля як природний ресурс становить найбільш важливий об'єкт з екологічної, соціальної та економічної точкою зору, вона не може бути ані об'єктом земельних відносин, ні, тим більше, відносин власності, тобто не може належати якісь одній конкретній особі.

Практика використання природних ресурсів підтверджує необхідність ефективного правового регулювання відносин щодо використання водопокритих та навколоводних земель та тісно пов'язаних із ними водних ресурсів. Цим зумовлено доцільність застосування до правового регулювання зазначених суспільних відносин норм не однієї, а двох природоресурсних галузей права – земельного і водного, які повинні тісно взаємодіяти. Відповідно, як підкреслює П.Ф. Кулинич, «дводгалузеве правове поле» характеризується наявністю правових норм та правових понять, які мають не галузевий, а міжгалузевий характер. Єдиний об'єкт земельно-водних відносин – земельна ділянка і розташований на ній

водний об'єкт. На практиці передача в користування замкнених водних об'єктів (ставків, озер, інших водойм) оформлюється як передача в оренду земельної ділянки, що включає дно водойми та прибережну смугу навколо водної поверхні. Тому, на його думку, є доцільним внесення у Водний кодекс України (далі – ВК України) правових норм, що відображали б особливості земельної водної ділянки як єдиного дворесурсного об'єкта правових відносин [1, с. 217].

Варто зауважити, що не всі землі, зайняті водними об'єктами і водогосподарськими спорудами, належать до категорії земель водного фонду. Такі земельні ділянки можуть перебувати в складі земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель житлової та громадської забудови, лісогосподарського призначення, промисловості, транспорту, енергетики тощо. У зв'язку із цим виникає непросте завдання обґрунтованого відмежування земель водного фонду від низки інших категорій земель.

Землі водного фонду за розмірами зайнятих територій можна віднести до незначних порівняно з іншими категоріями земель. Разом із тим землі, вкриті водами або пов'язані з ними (берегові смуги, смуги відведення, зони санітарної охорони), можуть перебувати на будь-якій категорії земель. Так, наприклад, заливні луки в заплавах річок можуть бути землями сільськогосподарського призначення, а їхня частина, яка прилягає до води, не виокремлена як водоохоронна зона, враховується як земля сільськогосподарського призначення. Зазвичай це має місце за

відсутності гідротехнічної споруди. Проте навіть її наявність не буде в цьому випадку гарантією виділення земель водного фонду.

Одним із головних об'єктів правовідносин у сфері використання та охорони земельних ділянок із водним об'єктом для рибогосподарських потреб є вода. Вода є невід'ємною складовою частиною на-вколишнього природного середовища, що виконує важливі функції: екологічну, культурно-оздоровчу, економічну тощо. Вода детермінується як хімічна сполука водню з киснем, що існує в рідкому, твердому та газоподібному станах [2, с. 185]. Відповідно до ст. 1 ВК України води – це всі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води [3]. Зі змісту даного визначення випливає, що основним критерієм визначення вод як об'єкта правової охорони є наявність належності води до складу природних ланок її кругообігу. Таким чином, водним законодавством не регулюються відносини щодо води, вилученої з природного середовища, яка міститься в резервуарах, інших ємностях, водопровідних трубах, побутовому посуді і використовується для повсякденних потреб [4, с. 12].

Для потреб рибництва використовуються поверхневі води. Відповідно до ст. 1 Водного кодексу України води поверхневі – це води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні [4]. До морських вод належать внутрішні морські води та територіальне море. Внутрішні морські води розміщені в межах державних кордонів, а територіальним морем є морський пояс, який прилягає до узбережжя або внутрішніх вод на 12 морських миль і становить частину його території [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання специфіки земельних ділянок як об'єкта земельних та екологічних правовідносин досліджували представники земельно-правової та екологоправової науки, зокрема: В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.І. Гордеєв, В.С. Джигирий, В.О. Джуган, С.В. Єлькін, Б.В. Єрофеев, І.І. Каракаш, В.М. Комарницький, М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, І.В. Труфан, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та ін. Однак, незважаючи на існування низки наукових публікацій, присвячених питанням використання земельних ділянок для рибогосподарських потреб, міжгалузева специфіка використання та охорони земельних ділянок із водним об'єктом саме для рибогосподарських потреб до цього часу не досліджена.

Тому **метою статті** є правовий аналіз і з'ясування сутності правовідносин у сфері використання та охорони земельних ділянок із водним об'єктом для рибогосподарських потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовідносини у сфері використання та охорони земельних ділянок із водним об'єктом для рибогосподарських потреб включають водні відносини, які, у свою чергу, є складовою частиною екологічних правовідносин [4, с. 13]. Цікавою є позиція В.М. Комарницького, В.І. Шевченка, С.В. Єлькіна, які вважають, що в структуру екологічних правовідносин входять відносини, пов'язані з внесенням у природ-

не середовище речовин і енергії, які раніше не існували в природі або існували в незначних обсягах (використання водойм для розведення риби) [6, с. 8].

Зокрема, М.А. Атаєв стверджує, що водні відносини – це комплекс суспільних відносин (відносини власності на води, відносини водокористування, відносини щодо боротьби із забрудненням, засміченням і виснаженням вод, відносини із запобіганням і ліквідацією шкідливих наслідків вод), які регулюються нормами водного права [7, с. 117]. На думку Б.В. Єрофеєва, до структури водних відносин належать: відносини власності на води; відносини управління водними ресурсами; відносини використання, примноження і охорони вод [8, с. 6]. Так, В.І. Андрейцев поділяє водні відносини залежно від напрямів правового регулювання на: а) правовідносини права власності на води; б) правовідносини управління і контролю в галузі використання, відтворення й охорони вод; в) правовідносини використання вод; г) правовідносини охорони та захисту водних ресурсів [9, с. 339].

Відповідно до ст. 1 ВК України водним об'єктом є природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [3].

Першою загальною ознакою кожного природного об'єкта, зокрема водного, є природне походження як результат законів розвитку природного середовища, внаслідок дії яких утворилася біосфера та її складники. Досліджуючи ознаку природного походження, слід зауважити, що водний об'єкт може мати природне походження (море, річка, озеро, водоносний горизонт), а може бути створений штучно (водосховище, ставок, канал), але в кожному разі він є об'єктом правового регулювання, визначеним водним законодавством України. Визначення штучно створених об'єктів об'єктами правової охорони і використання є проблематичними, оскільки вони мають природні властивості й водночас утворені в результаті господарської діяльності. У даному випадку визначальне значення має здійснення природним об'єктом екологічної функції [4, с. 19].

Щодо даної категорії об'єктів у науці екологічного права введений термін «природно-антропогенний об'єкт», тобто природний об'єкт, змінений у результаті господарської діяльності та діяльності, і (чи) об'єкт, створений людиною, який має якості природного об'єкта та рекреаційне і захисне значення [10, с. 22].

Другою ознакою природного об'єкта є наявність екологічного взаємозв'язку з навколоишнім природним середовищем, який дає можливість діяти в складі природних екосистем. Елемент довкілля може мати природне походження, однак він не завжди належатиме до природних об'єктів, оскільки об'єкти природи можуть перейти в категорію товарно-матеріальних об'єктів чи до соціальних цінностей, наприклад, якщо вода вилучена з водного об'єкта й поміщена в резервуар із метою використання її для поливу, пиття, виробничих та інших цілей, відносини щодо такої води регулюються іншими галузями законодавства України [4, с. 19, 20].

Найважливішою ознакою природного об'єкта (зокрема, водного) є виконання життезабезпечувальної функції. Індивідуалізуючими ознаками водного об'єкта є місце розташування і розміри водного об'єкта. Особливістю водних об'єктів є те, що їх розміри не нормуються в правовому порядку [4, с. 20].

У кожному конкретному випадку розмір водного об'єкта визначається з урахуванням мети водокористування та інших факторів. Для того щоб водний об'єкт міг бути об'єктом водних правовідносин, він має бути закріплений у водному кадастрі (ст. 28 ВК України та ст. 1 Порядку ведення державного водного кадастру, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1996 року № 413 [11]).

Ще однією з ознак водного об'єкта є відсутність сталої вартості. Разом із тим відсутність вартості не знімає грошової оцінки водних об'єктів та платності водокористування.

На основі аналізу літератури (Н.Д. Еріашвілі, В.В. Курочкина [10, с. 71], В.В. Петров [12, с. 50]) В.О. Джуган запропонувала ознаки водних об'єктів: 1) природне походження; 2) екологічний взаємозв'язок із навколоишнім природним середовищем; 3) виконання життезабезпечувальної функції; 4) відсутність постійних меж, рівня та об'єму водного об'єкта; 5) відсутність сталої вартості [4, с. 21].

Для здійснення ставкової аквакультури використовуються рибогосподарські технологічні водойми, руслові, балочні та одамбовані рибницькі ставки, штучно відокремлені від материнських водних об'єктів (їх частин), обводнені торфові кар'єри в умовах рибницьких господарств (риборозплідники, нерестово-вищувальні, товарні, повносистемні господарства), тобто всі штучно створені водойми. Що стосується випасної (товарної) аквакультури, то для її здійснення використовуються рибогосподарські водні об'єкти та їх частини, тобто будь-які інші водні об'єкти, які можуть використовуватись для риборозведення (в першу чергу природні водойми). Необхідно зауважити, що чіткий перелік рибогосподарських водних об'єктів на рівні Закону не встановлений, однак приближний перелік таких об'єктів можна знайти в наказі Держрибгоспу України [13].

Для потреб аквакультури водні об'єкти визначаються відповідно до Закону України «Про аквакультуру»: 1) рибницький басейн – штучно створена споруда (пристрій) різних конструкцій, яка з технологічних потреб наповнюється водою та призначена для утримання й вирощування об'єктів аквакультури; 2) рибницький садок – різновид рибницького ставка або споруда (пристрій), який із технологічних потреб наповнюється водою та призначений і використовується для тимчасового зберігання об'єктів аквакультури, переднерестового утримання плідників тощо; 3) рибницький ставок – рибогосподарський водний об'єкт, призначений для розведення, утримання та/або вирощування об'єктів аквакультури; 4) рибогосподарська технологічна водойма – штучно створена водойма спеціального технологічного призначення, що визначається технічним проектом та/або паспортом, яка наповнюється штучно за до-

помогою гідротехнічних споруд і пристрій та призначена для створення умов існування й розвитку об'єктів аквакультури; 5) рибозбірно-осушувальний канал – канал, розташований у ложі рибогосподарської технологічної водойми та призначений для відведення води з неї, осушування поверхневого шару ґрунту дна водойми й орієнтованого руху об'єктів аквакультури з водойми до риболовлювача під час технологічного скиду води; 6) карантинні рибогосподарські ізолятори – рибогосподарські технологічні водойми, рибницькі басейни, установки замкнутого водопостачання тощо, в яких утримуються об'єкти аквакультури в стані ізоляції без прямого або опосередкованого контакту з іншими групами гідробіонтів із метою спостереження за проявами або відсутністю клінічних ознак інфекційних захворювань і, в разі необхідності, діагностичного тестування чи лікування [14].

Отже, на земній поверхні виникають штучні водойми – ставки, водосховища, канали. Земна поверхня використовується як операційний базис для водопровідних споруд, водного транспорту, рибальства. Усе це створює численні точки дотику між земельним і водним законодавством, між правами землекористування і правами водокористування [15, с. 21].

Звісно, створення штучного водного об'єкта в межах приватної земельної ділянки, яка не входить до категорії земель водного фонду, є підставою для перегляду правових умов користування такою земельною ділянкою. Так, для визначення особливого правового режиму земельних ділянок, у межах яких розташований водний об'єкт, слушною є пропозиція П.Ф. Кулинича щодо закріплення в законодавстві поняття «земельної водної ділянки» як особливого об'єкта суспільних відносин, які є предметом регулювання двох галузей права – земельного і водного. Автор пов'язує зазначене поняття з тим, що на практиці право користування замкненими водними об'єктами (ставками, озерами, іншими водоймами) оформлюється як передача в оренду земельної ділянки, що включає дно водойми та прибережну захисну смугу навколо водної поверхні [16, с. 217].

Водночас для того, щоб земельна ділянка набула правового режиму водної земельної ділянки, необхідно визначити критерії, яким водна земельна ділянка має відповісти.

Крім основного виду використання, важливими параметрами правового режиму водної земельної ділянки є правові умови користування нею, які включають правові умови встановлення охоронних зон вздовж (навколо) штучного водного об'єкта, створеного в межах приватної земельної ділянки, права та обов'язки, які виникають у власника водної земельної ділянки, обмеження щодо користування водною земельною ділянкою та умови оподаткування водної земельної ділянки.

Наступним об'єктом правовідносин у сфері рибництва є водні ресурси, що виділяється у водному законодавстві як окремий об'єкт. Варто зауважити, що природні об'єкти є невід'ємними складовими частинами навколоишнього природного середовища, а при-

родні ресурси – частиною природних об'єктів і джерелом різноманітних потреб людини. Води можуть виступати як природні об'єкти, їх водночас води – це природний ресурс. Співвідносити водний об'єкт і водний ресурс можна таким чином: природні морські енергетичні запаси вод – це природний ресурс, а море – це природний об'єкт [4, с. 21]. Питанню визначення категорії «водний ресурс», «природний ресурс» присвячено достатньо досліджень у галузі екологічного права [17, с. 15]; [10, с. 23]; [18, с. 24]; [19, с. 55]. Наприклад, Ю.С. Шемшученко [9, с. 13] визначає природний ресурс як джерело споживання людиною природи, яке служить для задоволення екологічних, економічних, культурних, естетичних, духовних та інших потреб. У вузькому ж розумінні останній визначають як джерело економічного споживання людиною природи.

Так, М.В. Краснова та П.І. Лапечук визначають води як об'єкт правового регулювання використання, охорони та відтворення: «Це природні водні запаси та штучно створені водогосподарські системи в межах території України, її виключної (морської) економічної зони, які постійно взаємодіють з іншими компонентами навколошнього природного середовища і зареєстровані у водно-облікових документах як об'єкт права власності, права користування, управління, охорони та відтворення» [9, с. 340, 341]. Разом із цим, як слушно зазначають Р.І. Марусенко, А.М. Мірошничченко та Т.О. Третяк, визначений у ВК України термін «водні ресурси» за змістом є синонімом терміна «вода». На їхню думку, вживання в законі двох термінів для позначення одного й того самого явища слід оцінити негативно. Також вони відмічають тавтологію, допущену у визначеннях «водних ресурсів» – вживання поряд термінів «поверхневі» та «морські води», бо морські води є різновидом поверхневих вод [20, с. 10]. Обґрутованим є визначення «водних ресурсів» І.В. Труфан, яка називає ними «всі води, що входять до складу природних ланок кругообігу води» [21, с. 12].

Висновки. Використовуючи аналогію закону, а саме норми ч. 3 ст. 35 Земельного кодексу України щодо порядку користування земельними ділянками, наданими для ведення садівництва, яке дозволяє ви-

користовувати садові земельні ділянки не тільки за основним – для садівництва, а й за додатковим видом використання – для будівництва садових будинків і господарських будівель, – можемо зробити висновок, що правовими критеріями набуття земельною ділянкою правового режиму водної земельної ділянки є: 1) створення та подальше використання створеного в межах земельної ділянки штучного водного об'єкта на підставі права, яке надається відповідно до додаткового виду використання земельної ділянки; 2) площа та місце розташування штучного водного об'єкта в межах земельної ділянки мають визначатися таким чином, щоб забезпечувалась можливість користування водною земельною ділянкою за її основним видом використання. З урахуванням зазначених критеріїв щодо набуття земельною ділянкою правового режиму водної земельної ділянки вважаємо, що водна земельна ділянка – це земельна ділянка зі штучно створеним водним об'єктом, яка не входить до категорії земель водного фонду, а площа та місце розташування водного об'єкта на ній не унеможлилюють використання земельної ділянки за її основним видом використання (основним цільовим призначенням категорії земель). Дане поняття водної земельної ділянки доцільно закріпити в ЗК України, доповнивши главу 14 «Право власності на землю» розділу III Кодексу «Права на землю» статтею 792 «Водна земельна ділянка». Отже, базовою галуззю законодавства, яка має визначати правовий механізм формування водної земельної ділянки, є земельне законодавство.

Таким чином, «водна земельна ділянка» – це сформована земельна ділянка, в межах якої на підставі права, яке надається відповідно до додаткового виду використання земельної ділянки, створено штучний водний об'єкт, площа та місце розташування якого визначаються таким чином, щоб забезпечувалась можливість користування земельною ділянкою за її основним видом використання.

Для потреб аквакультури водні ресурси мають використовуватись із дотриманням відповідних екологічних стандартів і нормативів. Однак існує ще одна особливість використання водних ресурсів для цілей рибництва – це наявність способів, засобів та методів управління цими ресурсами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулинич П.Ф. Земельна ділянка як об'єкт правових відносин: поняття, ознаки, види. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 215–219.
2. Ковтун М.І. Земельне право: курс лекцій для студ. юрид. вузів та факультетів. Київ: Юмана, 2001. 208 с.
3. Водний кодекс України: Закон України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.08.2018).
4. Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Івано-Франківськ, 2009. 195 с.
5. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> (дата звернення: 02.08.2018).
6. Екологічне право / Комарницький В.М., Шевченко В.І., Єлькін С.В. 3-te вид. Київ: Центр навч. літ., 2006. 224 с.
7. Атаєв М. Социалистические водные правоотношения / под ред. О.С. Колбасова. Ашхабад: Ілім, 1981. 164 с.
8. Ерофеев Б.В. Советское водное и горное право. Москва: ВЮЗИ, 1981. 67 с.
9. Екологічне право: особлива частина. Повний академічний курс / за ред. В.І. Андрейцева. Київ: Істина, 2001. 544 с.
10. Трунцевский Ю.В. Экологическое право / под ред. В.В. Курочкиной, В.В. Гучкова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юнити-ДАНА: Закон и право, 2004. 367 с.
11. Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квіт. 1996 р. № 413. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/413-96-%D0%BF> (дата звернення: 02.08.2018).

12. Петров В.В. Природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Москва: Юрид. лит., 1998. 512 с.
13. Про затвердження Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України: наказ Державного комітету рибного господарства України від 18 берез. 1999 р. № 33. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0326-99> (дата звернення: 02.08.2018).
14. Про аквакультуру: Закон України від 18.09.2012 р. № 5293-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5293-17> (дата звернення: 02.08.2018).
15. Земельное право: [учебник] / [Брауде И.Л., Гурвич М.А., Казанцев Н.Д., Никитин А.Н. и др.]. Москва: Госюризdat, 1949. 415 с.
16. Кулинич П.Ф. Земельна ділянка як об'єкт правових відносин: поняття, ознаки, види. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 215–219.
17. Исмайлова Э.Ю. Экологическое право / Исмайлова Э.Ю., Трунцевский Ю.В., Саввич Н.Е. 3-е изд., перераб. Москва: АО «Центр Юр Информ», «ЮрИнфоР-Пресс», 2004. 414 с.
18. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколошнього природного середовища. Київ: Знання, 2002. 203 с.
19. Вылегжанин А.Н. Права на морские природные ресурсы. Государство и право. 1997. № 5. С. 54–63.
20. Науково-практичний коментар до Водного кодексу України / Марусенко Р.І., Мірошниченко А.М., Третяк Т.О. Київ: Ліга 2009. 207 с.
21. Труфан І.В. Правовий режим малих річок в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Івано-Франківськ, 2005. 187 с.